

Türkiye Ormancılık Tarihi Üzerine Kısa Anımsamalar

“Evet, ‘orman’ sözcüğünü veya başlığını görünce çoğu aydınımız o yazıyı okumaz. Ormanı kendi ilgi alanı dışında sayar. Ben onları, Fransızların ‘go-urmet’ dedikleri damak zevkine düşkün kişilere benzetirim: Karidesli, levrekli, bonfileli sofralara alışmışlardır. Kuru fasulyeli tabak geldi mi, burun kıvrırlar. Onların karides, levrek veya bonfileli sofrası düşün, felsefe, ekonomi, politika yazılarıdır. Sadece böyle ince ve karmaşık konulardan zevk alırlar. Orman konusu ise kuru fasulyedir onların çoğu için.” (Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 1986).

Yücel ÇAĞLAR*

Giriş

Türkiye’de ormancılık, Osmanlı dönemi ile birlikte, yaklaşık yüzaltmış yıllık geçmişe sahip, çeşitli yönlerden özgünlükleri olan bir etkinlik alanıdır. Sözgelimi, Türkiye’de ormancılık etkinlikleri kapsamında yalnızca orman ekosistemlerinin yönetilmesiyle ilgili teknik iş ve işlemler gerçekleştirilmemektedir. Ek olarak, Türkiye’de ormancılık, ekonomik, toplumsal ve siyasal değişme ve gelişmeler üzerinde göz ardı edilmeyecek denli belirleyici olabilen bir etkinlik alanıdır. Ne var ki, bu özgünlüklerine ve belirleyiciliklerine karşın Türkiye’de ormancılık tarihi ile ilgili çalışmalar son derece sınırlı sayıda ve tümü de ormancı teknokratlar tarafından yapılmıştır. Sözgelimi, Türkiye’de devletçilik uygulamaları, çoğu kez 1930’lu yıllardaki büyük ekonomik bunalımın yol açtı-

* Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Üyesi-ANKARA.

ğı bir yönelimin ürünleri olarak açıklanmış; Cumhuriyet'in ilk yıllarında, hem de İzmir İktisat Kongresi'ni izleyen yıl gündeme getirilen devlet orman işletmeciliği düzenine geçilmesine yönelik girişimler, 1930'lu yıllarda devlet orman işletmeciliği düzenine geçilmesi ile 1945 yılında ülkedeki tüm ormanların devletleştirilmesi ve yol açtığı gelişmeler; yaklaşık 500 bin köylünün işlendirildiği ağaç kesme ve tomruklama işlerindeki üretim ilişkileri, 1980'den sonra ormancılık alanında da gündeme gelen özelleştirmeci uygulamalar vb "sektörel" konular toplumbilimcilerin tartışma gündemine hemen hemen hiç alınmamıştır. Öyle ki, bu olumsuzluğun aşılması gereği, son yıllarda giderek yoğunlaşan ve yaygınlaşan çevre/doğa korumacı duyarlılık ve etkinliklerin kapsamında bile gündeme gelmemiştir.

Bu durum, kaçınılmaz olarak iki düzlemde yaşamsal önemde eksikliklere yol açmıştır: i) Ormancılık etkinliklerindeki değişme ve gelişmeler tüm dinamikleriyle ortaya konulamamıştır. Bu nedenle de, sonuçları öteki etkinlik alanlarının çoğunda rastlanamayacak denli uzun sürelerde alınabilen uygulamaların doğru ve eksiksiz olarak değerlendirilebilmesi, büyük ölçüde rastlantılara kalmıştır. ii) Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda yapılan çözümlenelerde, öne sürülen tarihsel tezlerde çeşitli eksiklik ve yanlışlıklara kolaylıkla düşülebilmektedir. Son derece kısa bir özetleme olan "Türkiye Ormancılık Tarihi Üzerine Bir Deneme", meslekten "tarihçi" olmayan bir "sektör uzmanının", bu eksikliklere dikkat çekme amacının bir ürünüdür.

Ormanlar Ve Ormancılık Osmanlı İçin Ne Anlama Geliyordu?

19. yüzyıla değin, hiçbir anlama gelmediği söylenebilir: Köylüleri çevrelerindeki ormanlardan istedikleri gibi yararlanabiliyor; orman ürünü tüccarları sınırlı düzeyde vergi ödemek dışında hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadan etkinlikte bulunabiliyordu. Ülkenin verimli ormanlarının bir kısmı ise Saray'ın, İmparatorluğun tophane ve tersanelerinin gereksinmesinin karşılanmasına ayrılmıştı. Ormanlar ve ormancılık, Osmanlı'nın gündemine, yeni gelir kaynaklarına gereksinme duyması; başta İngiltere ve Fransa olmak üzere alacaklılarının dayatması ve yabancı ormancılık "uzmanlarının" yönlendirmeleriyle; kısacası, "denize düşüp yılana sarılınca" gelmiştir; gelmiştir ve bir daha da gündeminden çıkmamıştır.

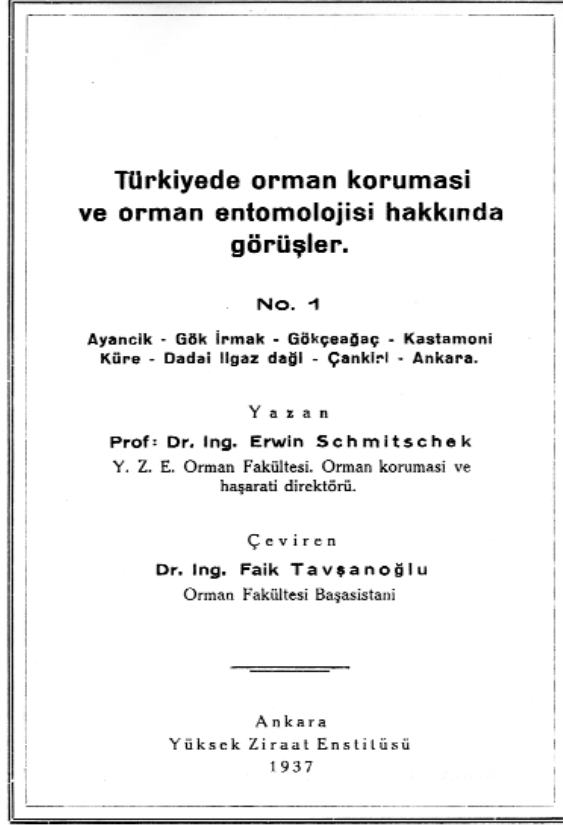
Ormancılık, Anadolu'da sömürgeciliğin ayak seslerinin ilk duyulduğu sektörlerden birisidir !

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeleştirilmesine yönelik her türlü girişim 19. yüzyılda görece olarak daha da yoğunlaşmış; "ekonomisi-

nin güçlendirilmesi” söylemiyle her türlü varsıllığının, başta İngiltere, Fransa ve sonra da Almanya olmak üzere yabancı ülkeler tarafından sınırsızca sömürülmesine yönelik çok sayıda düzenleme bu dönemde gerçekleştirilmiştir. 1838 yılında İngiltere ile bağtlanan ve İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından da “şaheser” olarak nitelendirilen “Ticaret Sözleşmesi”nin bu sürece yeni boyutlar kazandırdığı, giderek sürecin kurumsallaşmasına yol açtığı da bilinen bir başka gerçekliktir. Yine bilindiği gibi; 1839 Tanzimat Fermanı ve 1854 İslahat Fermanı, 1881’de yürürlüğe giren “Düyun-u Umumiye”, 1902’de Almanya ile bağtlanan “Bağdat Demiryolu” ile ilgili sözleşme vb düzenlemeler bu süreçte yaşamsal önemde işlevler görmüştür. Açıktır ki, söz konusu süreç, yaygın olarak sanıldığı aksine, yalnızca ülkenin yönetim düzeni, özellikle de maliye ve askersel alandaki kurumsal değişikliklerle sınırlı olmamıştır. Sözgelimi, bu değişiklikler kapsamında ülkedeki ormanların işletilmesi alanında da kökteni yaklaşımlar gündeme gelmiş ve bu yaklaşımlar doğrultusunda çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım ve düzenlemeler, üç kümede toplanabilir:

Egemen Ormanlık Yaklaşımları

Orman genel müdürlerinden ormanbilimci Prof. Dr. Ali Kemal Yiğitoğlu, dönemin egemen ormanlık yaklaşımını; *Türkiye’de düzenli ormanlığın ilk kuruluşunda Fransız ormanlıklar tarafından yapılan hata, yani ormanlık amacının başlangıçta yanlış konulması, Türkiye ormanları ve ormanlığı için çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Bu andan başlayarak ormanlarımız devlet hazinesine para sağlamak amacıyla insafsızca doğranmıştır* (Yiğitoğlu, 1936) bi-

çiminde değerlendirmektedir. Gerçekten de, Cumhuriyet'in ilk yıllarına değin süren bu dönemde bir yandan ormanlar özel mülkiyete geçirilir ve tapulu arazilerdeki ormanlardan sahiplerinin yararlanma hakları hukuksal güvenceye kavuşturulurken bir yandan da Ege ve Akdeniz bölgelerindeki verimli "devlet" ormanları, tümüyle Devletin parasal kaynak gereksinmesinin karşılanması amacıyla kısa ve uzun dönemli sözleşmelerle yerli ve yabancı özel kişi ve kuruluşlara devredilmiştir. Bu bağlamda, yabancı demiryolu şirketlerine verilen ayrıcalıklı haklar kapsamında demiryolunun çevresindeki ormanların işletilmesine de yer verilmiş; orman ürünü dış ticareti başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinin gereksinmesinin Anadolu ormanlarından karşılanmasına yöneltilmiş; "Baron Hirsch" olarak tanınan dönemin önde gelen ülkelerarası tefecilerine ayrıcalıklı haklar verilmiştir (Parvus, 1977). Sonraki yıllarda Almanya ile bağtlanan Bağdat Demiryolu Sözleşmesiyle de sürdürülecek olan bu tür ayrıcalıklı haklar, Anadolu'daki ormansızlaşma sürecine yeni boyutlar kazandırmıştır. Sözgelimi, Bağdat Demiryolu Sözleşmesinin 22. maddesine göre; *Şirket, demiryolu güzergâhının 20 km çevresinde kalan, ayrıcalığı kimseye verilmemiş tüm maden ocaklarını işletme hakkına sahip olacaktır. Ayrıca, şirket, güzergâhın çevresindeki ormanları da ister odun kesmek isterse kömür elde etmek amacıyla olsun, serbestçe kullanabilecektir* (Yerasimos, 1975).

Yönetmel ve Hukuksal Düzenlemeler*

Dönem boyunca gerçekleştirilen yönetmel ve hukuksal düzenlemelerin başlıcaları aşağıda sergilenmiştir.

- 1840 yılında ormanlardan yararlananlardan alınan vergilerin mültezimler aracılığıyla toplanması düzeni değiştirilmiş; "orman memurluğu" düzeni kaldırılarak "orman müdürlüğü" kurulmuştur;
- 1841 yılında çıkarılan bir "İlmühaber" ile ticareti yapılan orman ürünlerinden alınacak vergilerin toplanma düzeni değiştirilmiştir;
- 1857 yılında gerekli teknik, yönetmel ve hukuksal düzenlemeleri yapmaları için Fransız ormancılık "uzmanları" ülkeye çağrılmıştır;
- Orman Nizamnamesi yürürlüğe girinceye değin görev yapmak üzere "Meclis-i Maabir" oluşturulmuştur;
- 1857 yılında Fransız ormancılık "uzmanlarının" yönlendiriciliğinde ilk "Orman Mektebi" açılmıştır;

* Bu düzenlemelerin adları, yaptırımları, konuyla ilgili açıklamalar günümüz Türkçesiyle dillendirilmiştir.

- 1858 yılında yürürlüğe konulan *Arazi Kanunnamesi* kapsamında ormanların yönetimi ve orman ürünlerinin yararlanma düzeniyle ilgili yaptırımlara da yer verilmiş; arazilerdeki özel mülkiyeti pekiştiren bu düzenlemelerle tapulu arazisinde orman bulunan özel kişilerin bu ormanlardan yararlanma hakları güvence altına alınmıştır;
- 1861 yılında, 1869 yılında yürürlüğe konulacak olan *Orman Nizamnamesi*'nin gerekçesi, kapsamı ve öngördüğü düzen ile ilgili açıklama yapmak amacıyla *Devlete İlişkin Olanlar, Yani, Kişilerin Sorumluluğunda Olan ve Köylere Ayrılmış Bulunan Korumalı ve Baltalıklar ile Halkın Gereksinim Duyduğu Cibal-i Mübahanın Dışında Kalan Ormanlarla İlgili 68 Maddeli Tüzük Taslağı* ile *İltizam, Sözleşme ya da Bir Ayrıcalıkla Devlet Ormanlarından Ağaç Kesmeye İzinli Olanların İşlemleriyle İlgili Koşullara İlişkin Taslak* hazırlanmıştır;
- 1869 yılında, yine Fransız ormancılık “uzmanları” tarafından hazırlanan ve ormanlar ve ormancılık düzeniyle ilgili ilk kapsamlı hukuksal düzenleme olan *Orman Nizamnamesi* yürürlüğe konulmuştur;
- 1885 yılında *Devlet Ormanlarından Ağaç Satılmasına İlişkin 12 Maddelik Geçici Talimatname* yayımlanmıştır;
- 1895 yılında, *Devlet Ormanlarından Ağaç Satılmasına İlişkin 12 Maddelik Geçici Talimatname* çıkarılmıştır.

Öte yandan, oluşturulan ormancılık birimlerinin (sözgelimi; Orman Meclisi, daha sonra da Orman İdaresi, Orman Genel Müdürlüğü, Ormanlar ve Madenler Genel Müdürlüğü, Orman-Maden ve Tarım Bakanlığı vb) üst düzey yöneticiliklerine azınlıklardan kişilerin getirilmesi, Fransız ormancılık “uzmanlarına” çeşitli düzeylerde önemli görevler verilmesi de bu dönemin olağan uygulamaları olmuştur.

Orman Nizamnamesi, dönemin ormancılık düzenine ve uygulamalarına yön veren temel hukuksal belge olmuştur. Bu belgeyle;

- ülkedeki ormanlar mülkiyet biçimlerine göre; i) devlet ormanları, ii) vakıfların kullanımına ya da işletmesine bırakılan ormanlar ile iii) kasaba ve köylerin yararlanmasına bırakılmış ormanlar olarak sınıflandırılmıştır;
- devlet ormanlarının müteahhitler ve ayrıcalıklı hak sahipleri tarafından işletilmesi yaklaşımı düzenlenerek hukuksal dayanaklara kavuşturulmuştur;
- özel kişilerin mülkiyetlerindeki (ya da kullanımlarındaki) ormanlardan yararlanmaların düzenlenmesi *Arazi Kanunnamesi*'ne bırakılmıştır;

- tüm devlet ormanlarının sınırlarının belirlenmesi ve Nizamname'nin yalnızca bu ormanlarda uygulanması koşulu getirilmiştir;
- köylülerinin çevrelerindeki devlet ormanlarından ticaret amacıyla parasız yararlanmaları engellenmiştir;
- orman ürünlerinin ticaretinden alınacak vergiler (“öşür”, “pul resmi”, “orman hakkı”, “bedel”) kapsamlı biçimde yeniden düzenlenmiştir;
- devlet ormanlarından izinsiz yararlananlara uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir.

Bu hukuksal ve kurumsal düzenlemelere karşın, 19. yüzyılda ormanlardan yararlanma, düzeni gerektiğince kurumsallaştırılamamış, Diker'in “düzenli başıboş ormancılık devresi” olarak nitelendirdiği bu dönemde, daha çok yabancı kişi ve kuruluşlar, yerli işbirlikçileriyle birlikte ülkenin hem ormanlarını hem de insanlarını sınırsızca sömürebilmiş; halk da alışılageldiği yararlanma biçimini sürdürebilmiştir. Fransız ormancılık “uzmanlarından” Bricogne, bu sömürü düzenin bir boyutunu şöyle açıklamaktadır (Bricogne, 1940).

Tüccarlar bir mıntıka sakinleriyle, mesela bir dere havzasının halkıyla pazarlık ederler ve halk da nehir kenarında yahut iskelede muayyen bir müddet zarfında kararlaştırılan şartlara tevfikan kerestenin teslimini taahhüt eder. Ve buna mukabil kısmen aynen ve kısmen nakden kendilerine bir pey verilir. Ve hatta bedeli bilahare tesviye olunmak üzere nakliyatta istihdam olunacak hayvanlar da tüccarlar tarafından tedarik olunur.

Bu avansların temettü nispeti ekseriya murabaha derecesine varır. Emvalin iskeleye muvasalatında tüccar malın fiyatından bizzat kendisinin verdiği hisse-i öşrü, verdiği avansları ve yüzde iki ve iki buçuğu bulan faizleri tenzil eder.

Bir taraftan alıcıların kötü niyeti, diğer taraftan köylülerin para ihtiyacı, köylünün daima borçlu kalmasından gayri bir netice vermeyecek surette vaziyeti müşkülleştirir.

Ve işte bu suretledir ki faizcilik zincirleriyle bağlanan halk kütleleri, en koyu sefalete mahkûm bir halde tüccarların esiri vaziyetinde kalırlar.

“Gidişata dur” deme çabaları ve bu kez de Alman-Avusturyalı ormancılık “uzmanlarının” yönlendirmeleriyle “kapitalist orman işletmeciliği” gündemde!

Meşrutiyet'le birlikte gündeme gelen ve 1937 yılında devlet orman işletmeciliği düzenine geçilmesine değin uzanan bu dönemde kimi eğilimler öne çık-

mıştır. Sözgelimi, 19. yüzyılın sonlarında, “düzenli başıboş” ormanlık düzeninin yol açtığı orman yıkımlarının ayırdına varılmasıyla bu “gidişatın” önüne geçilmesine yönelik çabalara girilmiştir. Öte yandan, kapitalist orman işletmeciliğinin kurumsallaştırılmasına yönelik hukuksal ve kurumsal düzenlemelere kalkışılmıştır. Bu kalkışmanın önde gelen yönlendiricilerinin Alman ormanlık “uzmanları” olması, Meşrutiyet’le birlikte, özellikle dış ekonomik ilişkilerde ülkesel ağırlıkların değişmesinin, bu değişimde Almanya ile ilişkilerin giderek ağırlık kazanmasının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak, dönemin Orman Umum Müdürü Hoca Ali Rıza’nın bu kalkışmadaki önderliğinin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir: 1881 yılında Orman ve Maadin Okulu’nda eğitimlik, Orman Fen Heyeti Başkanlığı da yapan, düşünadami, yazar Hoca Ali Rıza, deyiş yerindeyse döneme damga vuran çalışmalar yapmıştır: Ülkede ilk kez “Orman İstatistiği”nin gerçekleştirilmesi, 1910 yılında *14 Maddelik Talimatname*’nin yürürlüğe konulması, *Orman ve Mera Kanunu Taslağı*’nın hazırlanması ve ilk kez ağaçlandırma çalışmalarının yapılması, bu bağlamda örnek olarak sayılabilir (Kutluk-Yund, 1949).

Öte yandan, bu dönemde bir yandan ormanlardan teknik gerekler yerine getirilerek yararlanma, devlete olabildiğince daha fazla gelir sağlama, ormanları koruma amaçlı uygulamaların ağırlık kazandığı “kerim devlet” anlayışının bir yandan da kapitalist orman işletmeciliğinin alt yapısının oluşturulmasına yönelik iki boyutlu bir yönelime girildiği söylenebilir: Sözgelimi, sözü edilen “Orman İstatistiği”nin* yapılması, bir anlamda, bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların alt yapısal gereklerinden birisinin yerine getirilmesi olarak değerlendirilebilir. Ek olarak, dönemin önemli sayılabilecek hukuksal düzenlemelerinden birisi olan *14 Maddelik Talimatname*’yle, ağırlıkla, ormanların “işletilmesi” karşılığında alınacak bedellerin daha gerçekçi biçimde hesaplanması yeniden düzenlenmiş; orman işletmecilerinden, “orman konum rantı” anlamına gelebilecek “Orman Hakkı Tarifesi”ni de alma uygulaması başlatılmıştır. Ancak, *Talimatname*’nin 9-12. maddeleriyle bir yandan köylülerin çevrelerindeki ormanlardan yararlanma biçimleri ve koşulları yeniden düzenlenmiş; böylece, farklı biçimlerde olsa, günümüze değin uygulanagelen düzenin temelleri atılmış; bir yandan izinsiz ve rastgele hayvan besleme, ağaç kesme, orman ürünlerini toplama vb köylülerin ormanlara zarar verebilecek eylemleri yasaklanmıştır. Ek olarak; 1911 yılında hazırlanan “Köy Bal-

* 1910 yılında yayımlanan ve ülkedeki orman varlığının mülkiyet biçimlerine dağılımını da ortaya koyan “Orman İstatistiği”nin bulgularına göre ülkede 8,8 milyon hektar olduğu belirlenen ormanların % 88’i devlet, % 1,2’si vakıf, % 1,7’si kasaba ve köy tüzel kişilikleri, % 6,1’i özel kişi mülkiyetindedir ve % 3’nün mülkiyeti de belirsizdir (Kutluk, 1948).

talıklarının Yönetimine İlişkin Tüzük”le hem bu kısıtlamalar pekiştirilmiş hem de köylülere, köylerinin ortak gereksinmesinin (yol, çeşme, okul vb) karşılanması amacıyla kullanılmak üzere çevrelerindeki baltalıkların işletilmesinden pay verilmesi sağlanmıştır. Bu düzenlemelerin, dünya genelinde ancak 1990’lı yıllarda gündeme gelen “çevre/doğanın yöre halkıyla birlikte korunması” yaklaşımlarıyla amaç ve yol benzerliklerinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Ancak, açıktır ki, 1910’lu yıllarda bu uygulamalarla gözetilen temel amaç, devletin, ormanlarının işletilmesinden olabildiğince daha çok gelir elde etmesidir.

Bu bağlamda Hoca Ali Rıza’nın, deyiş yerindeyse “gerçekleşmeyen düşü”, *Orman ve Mera Kanunu* çıkarma girişiminin anımsanabilir: • İlk kez “orman” sayılacak yerlerle ilgili bir tanımın getirilmesi, • ormanların mülkiyet biçimleri yönünden sınıflandırılması, • tüm orman varlığının dökümünün çıkarılması ve sınırlandırılması, • devlet mülkiyeti dışındaki ormanlardan da devletin gözetiminde teknik gereklere uygun olarak yararlanılması ve bu amaçla “işletme planlarının” hazırlanması, • orman tüccarlarının çalıştırdıkları işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, • odun tüketimini artıran yapı tarzlarının (çatma) yasaklanması, • orman memurları ve müteahhitleri ile mültezimlerin, özellikle açık artırmalı orman satışlarındaki hukuk dışı/kayırmalı işlemlerinin, yolsuzluklarının önlenmesi, • “orman rantı”nın tümüyle devlete bırakılması vb yaptırımlarıyla Orman ve Mera Kanunu Taslağı’nın, yürürlüğe konulmamış olmakla birlikte, sonraki yıllardaki orman yasaları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Sözgelimi, Ticaret ve Tarım Bakanlığı’nın Avusturyalı ormancılık “uzmanlarından” Hofrat Veith’in yönlendiriciliğinde hazırlanarak 1918 yılında Meclise sunulan, *Orman Kanunu Taslağı*’nda bu etkiler açıklıkla görülebilmektedir. Ancak, Orman Kanunu Taslağı, ormanların korunması ve özellikle de kamu yararların gözetilmesi yönlerinden görece olarak daha ileri yaptırımları içermektedir. Sözgelimi, taslakta ilk kez, belirli özelliklere sahip ormanların gerektiğinde toplum sağlığı ve yararı, ülkesel savunma vb gerekçelerle “Takviye Ormanları” olarak ayrılması, orman sınırlarını belirleme çalışmalarının yasanın yürürlüğe konulmasını izleyen bir yıl içinde başlatılması ve üç yıl içinde de bitirilmesi, ormanlar içinde tarla açmanın, ağıl ve mandıra gibi yapıların ve tesislerin izinsiz olarak kurulmasının yasaklanması, özel mülkiyetinde beş bin dönüm orman bulunan kişilerin bir orman fen memuru işlendirmesinin zorunlu kılınması yaptırımlarına yer verilmiştir. Ne var ki, Avusturya, Fransa ve Bulgaristan’daki orman yasaları incelenerek hazırlandığı belirtilen ve Yunus Nadi tarafından; “...bu taslak, ülkemizin orman-

“Gökırmağa doğru cenup sırtı. Hayvan otlatma ile tahrip edilmiş meşe ormanı” 1937.

ları için pek değerli bir mecelledir... Çünkü, ortada bu denli iyi bir yasanın bulunmaması, buna dayalı bir örgüt ve donanımın oluşturulmamış olması nedeniyle ki ormanlarımız şimdیه değin yıkıma uğramış(tır)..” biçiminde değerlendirilen (Kutluk, 1967) bu taslak da, orman müteahhitlerinin, mültezimlerin, orman ürünü

tüccarlarının, engellemeleriyle yasallaşamamıştır. Ancak; 1917 yılında *Ormanların Teknik Gereklere Uygun Olarak Yönetilmesi 9 Maddelik Kanunu* ile *Ormanların Geçici İşletme Planlarının Düzenlenmesi Kurallarına İlişkin Açıklama*'nın, 1919 yılında da *Amenajman Talimatı*'nın* çıkarılması engellenememiş; böylece, bu düzenlemelerle birlikte ülkede “teknik ormancılığa” geçilmeye kalkışılmıştır. Ancak, dönemin Ticaret ve Tarım Bakanı'nın örgüte gönderdiği açıklamada da belirtildiği gibi, ormanlara yönelimin temel amacı değişmemiştir: “...Osmanlı ülkesinde, ormanların yönetiminde geçerli olan düzensiz kesim ve imalata son verilerek bunlardan her yıl eşit ve belirli miktarda, devamlı olarak gelir almak...” (Kutluk, 1948). Açıktır ki “her yıl eşit ve belirli miktarda, devamlı olarak gelir...” alacak olan, devlettir.

Öte yandan, 1918 yılında Ticaret ve Tarım Bakanı ile Ahmet Mithat adında bir müteahhid arasında bağtlanan orman işletme sözleşmesinde yer verilen yaptırımlar ise söz konusu yönelimin ikinci boyutu olan kapitalist orman işletmeciliğine geçişin belirtileri olarak değerlendirilebilir**.

* Ormanların neresinde, ne zaman, ne miktarda ağaç kesilebileceğini düzenleyen “orman yönetim planları” ile ilgili açıklama-YÇ.

** Kastamonu ve Bolu ormanlarının işletilmesiyle ilgili bu sözleşmenin 21. maddesine göre, müteahhit;

- orman işçileri için sağlık konutları ve hayvan barınakları yapacak,
- en az otuz yataklı olmak üzere çalıştırılan işçi sayısının gereksinmesini karşılayabilecek kapasitede, gerekli donanıma sahip hastaneler kuracak,
- işçi çocuklarının eğitilmesi için Eğitim Bakanlığı'nın belirleyeceği koşullara uygun biçimde en az elli öğrencili iki okul açacak,
- orman memurları yetiştirilmek amacıyla iki ya da üç sınıflı, elli öğrencili “birkaç orman okulu binası yapacak; öğrencilerin, okul yönetici ve öğretmenlerinin giderlerini karşılayacak, iş kazasına yaralanan ve/veya bir daha çalışamayacak biçimde sakatlanan işçilerin kendilerine, ölenlerinin de ailelerine uygun düzeyde ödeme yapacak ve ilgili Bakanlık tarafından oluşturulacak bir fona katkıda bulunacaktır.

Yiğitoğlu, bu dönemdeki gerçekleştirmeleri şöylece açıklamaktadır: “...başlan-gıçta, ülkeye düzenli ormancılığa geçilebilmesi için umut verici denemeler ya-pılmıştır. Ancak, devletin para gereksinmesi nedeniyle amacın yanlış konul-ması, işi tümüyle aksi duruma getirmiştir. Bundan başka, daha önceki dönem-lerle karşılaştırıldığında, bu dönemde Anadolu’ya göçler olmuş ve var olan hu-kuksal düzenlemelere karşın özel ormanlar ve köy baltalıklarının alanları ge-nişlemiştir...” (Yiğitoğlu, 1936).

Cumhuriyet döneminin ormancılığına bu yönelimlerin ve düzenlemelerin gerekleri doğrultusunda uygulamaların Birinci Dünya Savaşı nedeniyle yapı-lamadığı koşullarda girilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi: Ülke İçin Ormancılık, Ormancılık İçin Altyapı; Peki Ya Sonra?

Uzun bir öykü; son derece değişken ve çok boyutlu, hem de hüznü...

“Kerim devlet” ve kapitalist orman işletmeciliği yaklaşımları 1937 yılına değin sürdürülmüştür...

Diker de Cumhuriyet’in ilk yıllarının yönelim ve yaklaşımını böyle değer-lendirmiştir: “Hem orman ürünleri hem de para bakımından çok büyük olan gereksinmenin karşılanmasında ulusal bir varlık olması nedeniyle ormanlar-dan yararlanma zorunluluğu vardı. İşte, bu zorunlulukla, ormanlar yerli ve yabancı özel kuruluşlar tarafından işletmeye açıldı. Ülkenin pek çok yerinde zengin ormanlar uzun ve kısa dönemli sözleşmelerle satılmaya başlandı” (Di-ker, 1947). Öte yandan, yine bu dönemde, bir yandan da ormancılık alanında-ki “kerim devlet” anlayışının çıktısı sayılabilecek düzenlemeler sürdürülmüş-tür. Bu düzenlemeler arasında dönemin ormancılık politikaları tartışılırken nedense hemen hemen hiç üzerinde durulmayan, ancak, belki de amaçları, ge-tiri ve götürüleriyle en çok irdelenmesi gereken 39 sayılı *Baltalık Kanunu*’dur. Çünkü, 1920 yılında çıkarılan bu yasayla;

- “Büyük” ormanlara en fazla 20 Km uzaklıkta bulunan köy tüzel kişilikle-rine, hane başına, net 18 dönüm üzerinden hesaplanacak genişlikte “bal-talık ormanı” verilmekte;
- köylülerin, özel izin almadıkça devlet ormanlarına girmeleri ve bu orman-larda hayvan otlatmaları yasaklanmakta;
- Orman Nizamnamesi’nin, dönemin özellikle orman-halk ilişkilerini düzen-leyen 21, 25 ve 27. maddeleri yürürlükten kaldırılmakta;

- geliri, köyün ortak gereksinmelerinin karşılanmasında kullanılmak üzere her yıl köyün yaşlılar kurulu tarafından belirlenecek nitelik ve nicelik ağacın kesilip satılması ve köylülerin köyün baltalıklarında hasat edip pazarlarda satacakları orman ürünlerinden vergi alınmaması olanağı da sağlanmaktadır.

Diker, aynı yapıtında bu yasanın gerekçesini şöyle açıklamıştır: “*Kesin zaferin kazanılması, tüm ulusun birlikte çarpışmasına bağlıydı. Bedeli ne olursa olsun, tüm ulusun bir buyruk ve komuta altında toplanması gerekiyordu. İşte, Ulusal Hükümet çıkardığı Baltalık Kanunu’yla hem halk arasındaki yakınma ve huzursuzluklara son veriyor hem de durumdan hoşnut halk kütlesinin savaşa yöneltilmesini kolaylaştırmış oluyordu.*” (Diker, 1947). Ancak, yasanın ülkedeki orman yıkımlarını hızlandırıp yaygınlaştırabileceği gerçeği çok kısa sürede görülebilmıştır. 1922 yılında İktisat Bakanı da, bir milletvekilinin; “*Baltalık Kanunu’nun yayımlanmadığı ve halka duyurulmadığı*” yönünde yakınması üzerine yaptığı açıklamada bu gerçeği dile getirmektedir: “*Baltalık Kanunu’nun ormanların varlığı yönünden uygun görmedim ve pek tehlikeli buldum. Bu Kanunun kaldırılmasını gerekli sayıyorum... Baltalık Kanunu uygulandığında, her yanda ormanlarımızın yıkıma uğrayacağı sanısı ve kanısındayım.*” (Kutluk, 1967).

İzmir İktisat Kongresi kararları da, temel yönelimleri değiştirmemiş, pekiştirmiştir !

Tam da aksine, pekiştirilmesine yönelik kararlar üretmiştir. Alınan kararlar üzerinde görece olarak en fazla belirleyici olan çiftçilerin Kongre kararına dönüşürülen istekleri de bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır (Ökçün, 1971).

Madde 1: Ormanların korunması.

Madde 2: Ormanların çoğaltılması, yeni alanların ormanlaştırılması.

Madde 3: Köylü ve bilumum çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin binalarını, araçlarını yapmak için duyacakları kereste gereksinimlerinin devlet ormanlarından parasız ve güçlük çıkarılmadan karşılanabilmesi.

Madde 4: Her köy ve kasabadaki çiftçilere ve gelirleri ormanlara dayalı olan köy ve kasabalara gereksinimleri oranında kendi sınırları içindeki ormanlardan gerektiğince baltalık ayrılması.

Orman müteahhitleri ile orman ürünü tüccarlarının aralarında bulunduğu tüccar kesiminin Kongre’de benimsenen istekleri ise, ağırlıkla, kapitalist or-

man işletmeciliği yönelimini pekiştirici doğrultudadır: Bu kararlar arasında, ormanların korunması ve teknik gerekler yerine getirilerek işletilmesinin yanı sıra orman ve orman ürünü bedellerinin hesaplanması, dış ticarete korumacı önlemlerin alınması, hasat edilen orman ürünlerinin taşınmasını kolaylaştıracak yatırımların yapılması, orman satış bedelinin taksitle ödenmesi, Orman Nizamnamesi ile Baltalık Kanunu'nun değiştirilmesi ve orman işletecek en az bir milyon lira sermayeli Türk orman şirketlerine tüm ödenmiş sermayesinin % 51'i oranında yabancı sermayenin katılabilmesi vb isteklere de yer verilmiştir. Ayrıca, Kongre'den hemen sonra çıkarılan *Devlet ve Özel Ormanların İşletilmesinden alınan Verginin Yönetimine İlişkin 14 Maddelik Talimatname*'nin 7. maddesinde de "... şimdiye değin orman ve orman ürünü ticaretinde uygulanan vergilendirme düzeni, sermayelerinin kıtlığı nedeniyle orman tüccarlarını girişimde bulunmasını ..." engellediği vurgulanarak önpara (avans) verme zorunluluğunun kaldırılması, gerekli güvencelerin geçerli kefillerle sağlanması hedeflenmiştir.

Öte yandan, Kongre'de, işçi temsilcilerinin, daha önce örneklenen orman satış sözleşmesinde yer verilen işçi hakları doğrultusunda istekleri de (işçilere sağlıklı barınma yeri, hastane, ev kirası vb) benimsenmiştir.

Yeni arayışlar, yeni yaklaşımlar gündeme geliyor...

Bilindiği gibi, İzmir İktisat Kongresi, genel olarak değerlendirildiğinde, ülkede kalkınmanın kapitalizmin geliştirilmesi yoluyla sağlanmasına yönelik kararlar üretme amacının bir ürünüdür ve bu amaca da büyük ölçüde ulaşılmıştır. Doğal olarak, bu yönelimin ormancılığa da yansımaları olmuştur. Ancak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yalnızca bu türden yansımalar gündeme gelmemiştir. Sözgelimi, aynı yıl oluşturulan "Orman Meclis-i Âlisi", yaklaşık üç ay görev yapmasına karşın orman işletme planlarının incelenmesi, "orman rantı"nın (tarife bedelinin) belirlenmesi, orman yönetim planlarını yapacak öbeklerin oluşturulması, hava gözlem birimlerinin kurulması, bölgesel düzeyde sekiz müdürlüğün açılması, 1924 yılında çıkarılan Orman Yönetmeliği'nin ana ilkelerinin belirlenmesi, Bolu-Karadere ormanlarının işletilmesi için devlet orman işletmesi kurulması vb etkinlikleri gerçekleştirebilmiştir. Ayrıca, ülkeye çağrılan Prusyalı Orman Genel Müdürlerinden Bernhard'a, "devlet ormanlarının devlet tarafından işletilmesi" gibi dönemin egemen ekonomi politikalarıyla pek de bağdaştırılamayacak Orman ve Mera Kanunu taslağı hazırlanabilmiştir.

Öte yandan; orman-köylü ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve özellikle “devlet ormanı” sayılan ormanların korunması ve ormanlık tekniklerinin gereği yerine getirilerek işletilmesi vb, Dünya Savaşı nedeniyle yaşama geçirilemeyen yaklaşımlarla ilgili hukuksal ve kurumsal düzenlemeler de bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Sözgelimi; henüz 1924 yılında çıkarılan ve Baltalık Kanunu’nu da yürürlükten kaldıran 484 sayılı *Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkına İlişkin Kanun* ile 504 sayılı *Türkiye’de Mevcut Bilimum Ormanların Teknik Gereklere Uygun Olarak Yönetilmesi ve İşletilmesi Hakkında Kanun* bu bağlamda örnek olarak verilebilir*. İki düzenleme için de öne sürülebilecek tek tez; bu dönemde devletin ülkedeki ormanlara sahip çıkmasının, bunun gereği olarak da, her türlü yararlanmanın teknik gereklere uygun olarak ve belirli bir düzen içinde yapılmasının sağlanması olacaktır. Gerçekten de; 484 sayılı yasayla koruluğu ve baltalığı olmayan ya da gereksinmelerini karşılayamayan köyler ile köy niteliğinde kasabalar halkının bireysel ve ortak gereksinmesinin bedelsiz olarak karşılanması yeni kurallara bağlanmış, “devlet ormanı” sayılan ormanlardan bedelsiz olarak yararlanma olanağı bir yıl ile sınırlandırılmış, ticaret amacıyla kereste üretmek isteyen köylülere ormanların uygun yerlerinden arttırmaz olarak ağaç satılması, satış bedelinin taksitle ödenmesi olanaklı kılınmıştır. Buna karşılık, 504 sayılı yasada, ormanların teknik gerekler yerine getirilerek işletilmesi yönünde son derece köktenli yaptırımlara yer verilmiştir. Sözgelimi, yasanın 1. maddesiyle, her türlü mülkiyet altındaki ormanlardan sahiplerinin yararlanabilmesi için “işletme planlarının” yapılması; 2. maddesiyle işletme planının en geç üç yıl içinde tamamlanması ve bu süre içinde de yararlanmanın geçici planlara dayalı olarak yapılması, “orman rantının”, ilişkili olduğu ormanın ulaşım yerlerine uzaklığı ve hasat giderleri göz önünde bulundurularak hesaplanması zorunlu kılınmıştır. Ancak, Tarım Bakanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilen bir yazıda da belirtildiği gibi (Kutluk, 1967). uygulama için gerekli alt yapının hazırlanmamış olması, daha da önemlisi köylülerin, kapitalist orman işletmecileri ile orman ürünü tüccarlarının karşı koymaları bu yaptırımların yaşama geçirilmesini güçleştirmiş, kimi durumlarda da tümüyle olanaksızlaştırmıştır. Bu nedenle, yoğun tartışmaların ardında çıkarılan 526 sayılı yasayla da değiştirilerek “geri” adım atılmış; yararlanmanın işletme planları yerine, kesin ve geçici işletme planları hazırlanamamış devlet ormanlarından köylülerin yapacakları yılda bin metreküpe kadar ağaç kesimlerinin daha önce olduğu gibi

* Aynı yıl çıkarılan 442 sayılı *Köy Kanunu*yla köylülere getirilen köy yollarının ve alanının çevresinde, köyün içindeki ve çevresindeki su boylarına, mezarlıklara, köyler arasına, her köylünün adam başına en az bir ağaç dikme ve bakma; köy korularını koruma yükümlüklerinin de bu bağlamda anımsanmasında yararlı olacaktır.

“keşif raporlarına” dayandırılması yeterli sayılması sağlanmıştır. Ne var ki, Yiğitoğlu’nun da belirttiği gibi, bu düzenlemelerin gereği yerine getirilememiş; devletin, giderek yaygınlaşan ve yabancı sermayenin katılımıyla büyük ölçekli işletmelere dönüşen kapitalist orman işletmeleri başta olmak üzere, ormanlardan yararlananlar üzerindeki denetimi “gülünç” düzeyde ve biçimde yürütülebilmıştır*.

Bu dönemde devletin ormanları “koruma” amacıyla yaptığı bir başka düzenleme ise, temelleri 1910’lu yıllarda atılan “Orman Jandarmaları” düzeninin etkinleştirilmesine yönelik yönetmeliktir. Yine 1924 yılında çıkarılan *Devlet Ormanlarının Korunmasında İşlendirilmek Üzere Alınacak Yükümlülerin Ayrılması ve İşlendirilmesine İlişkin Yönetmelik*’le bir tür askersel birliklerin oluşturulması öngörülmüş, ancak, istenen sonuç alınamayınca da yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Ve devlet orman işletmeciliği düzenine geçiliyor...

“Giriş” kapsamında da değinildiği gibi, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi ile ilgili çözümler, olgusal olarak eksiklidir ve bu eksiklik, kimi tezlerin dayanaklarını zayıflatmaktadır. Ormanlarda devlet orman işletmeciliği düzenine geçilmesi ile ülkedeki tüm ormanların devletleştirilmesi süreci ve yol açtığı gelişmeler de, bu eksikliğin yaşandığı etkinlik alanlarından birisidir ve bu eksiklik, günümüze değin gerektiğince giderilememiştir**. Öte yandan, ormanlarda devlet orman işletmeciliğine geçilmesinin ayırt edici özellikleri vardır ve bu özelliklerin başlıcaları şöylece sıralanabilir:

- Ormanlarda devlet işletmeciliği düzenine geçilmesinin 1930’lı yıllardaki büyük ekonomik bunalımın yol açtığı bir gelişme değildir; süreç, 1924 yılında başlatılmıştır;

* Dönemin kapitalist orman işletmeciliği düzeninin tüm boyutlarıyla kavranabilmesi için, 1926 yılında kurulan ve kısaca ZİNGAL olarak anılagelen Zindan ve Çangal Ormanları Anonim Şirketi’nin kuruluşunun (kurucularının kimlikleri, amaçları, yönetsel yapısı, kuruluş sermayesinin kurucular arasında dağılımı vb) ve etkinliklerinin örnek olarak incelenmesi yeterli olabilecektir: Yöneticileri arasında Yunus Nadi, Celal Bayar gibi sonraki yıllarda öne çıkan kişilerin de bulunduğu ZİNGAL, Ayancık (Sinop) yakınlarındaki son derece verimli Zindan ve Çangal ormanlarının işletme ayrıcalığına sahip Türkiye Kibrit İhisarı AŞ ve Türkiye İş Bankası ile merkezi Brüksel’de bulunan Ozin-Allu Metier de Flandre Şirketi tarafından kurulmuştur. 1945 yılında Şirketin sözleşmesi geçersiz kılındığında haber *Ulus* gazetesinde şöyle duyurulmuştur: “Sevinçle öğrendiğimize göre sözleşmeye dayanan ve yabancı sermayeyle kurulmuş olan özel şirketin elinde inleyip duran ormanlarımızın son parçası da artık, yıkımdan kurtarılmış bulunuyor. Çünkü, 19. yüzyıldan beri Zingal adıyla tanınmış olan bu son yabancı şirketin işletmekte olduğu Ayancık yöresindeki geniş ve güzel ormanlarımız da dünden başlayarak devlet orman işletmelerimizin eline geçmiş bulunuyor” (13.3.1945 tarihli *Ulus* gazetesi).

** İlhan Tekeli ve Selim İlkin’in “1929 Dünya Buhranında İktisadi Politika Arayışları” adıyla 1977 yılında yayımlanan ortak çalışmalarında, devlet orman işletmeciliği ile ilgili yaklaşımların da yer verildiği belgeler bulunmakta; ancak, bu belgelerden hareketle çözümler yapılmamaktadır.

- Orman işletmeciliğinde devletçilik düzenine, özel kişilerin mülkiyetinde olan varlıkların ve/veya özel kişi ve kuruluşlar tarafından yürütülen etkinliklerin devletleştirilmesi yoluyla geçilmemiştir; devlet, tarihin tüm dönemlerinde kendi mülkiyetinde olan ormanları kendisi işletmeye yönelmiştir;
- Öteki etkinlik alanlarının hiçbirisinde ormanlarda devlet işletmeciliğine geçilmesinde olduğu denli zorlu bir uğraş verilmemiştir ve bu süreç, başta ilgili bakanlık ve genel müdürlüktekiler olmak üzere ülkedeki her düzeyde kamu yöneticileri ve aydınlar tarafından öteki devletçilik uygulamalarının hiçbirinde olmadığı ölçüde desteklenmiştir;
- Ormanlarda devlet işletmeciliğine geçilmesinin temel nedeni, ekonomik değildir; ülke ormanlarının korunması, verimli duruma getirilmesi ve genişletilmesi, bu amaçla da alt yapı yatırımlarının gerektiğince yapılması, artan orman ürünü gereksinmesinin zamanında, yeterli nitelik ve nicelikte, olabildiğince daha düşük maliyetli olarak karşılanabilmesi ve bu yolla ülkenin öteki sektörlerindeki “gelişmeye destek olunmasıdır”;
- Ormanlarda devlet işletmeciliğine geçilmesiyle, yalnızca kapitalist orman işletmelerinin değil köylülerin de ormanlardan yararlanma olanakları kısıtlanmıştır.

Bu ayırt edici özelliklerinin yanı sıra, devlet orman işletmeciliği düzeninin gereklerinden birisi de ancak, görece olarak çok daha sınırlı sayıda ve genişlikteki özel ormanların devletleştirilmesi ancak 1945 yılında, başka bir söyleyişle, ülkede “devletçi” uygulamaların hızının kesildiği, dahası geri dönüşlerin yaşandığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. İlginçtir, bu sürecin başlatıcısı da, daha önce değinildiği gibi, 1924 yılında ülkeye çağrılan bir yabancı uzman, Prusyalı Orman Genel Müdürlerinden Bernhard’tır. Bernhard’ın ülkeye geldiği 1924 yılında hazırladığı Orman ve Mera Kanunu taslağında, “devlet ormanlarının devletçe işletilmesi” ilkesine yer verilmesiyle başlatılan süreç, yoğun uğraşlar sonunda, 1930’lu yıllarda hazırlanan çeşitli plan ve programlarda yer verilen önermelerle de desteklenir duruma gelmiştir. Sözelimi; 1930 yılında hazırlanan ve İktisat Bakanı Şakir Kesebir’in adıyla anılan *İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor*’da; “Kısa zamanda azami menfaat elde etmek hırsile hareket eden müteahhitlerin ormanları tahrip ettikleri tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh evvela müteahhitlere ihale suretile orman işletilmesi usulüne nihayet vermeye mecburuz. Bundan sonra yeniden ihale yapmamak ve mevcut mukavelelerin de

gayet sıkı bir murakaba altına alınması sayesinde işletilen ormanların mahvolmaktan muhafazasını temin etmek icap eder... Saniyen ormanlarımızı muhafaza için yeni tedbirler almak, haritalarını tanzim etmek, işletmeyi devlet elinde tutmak lazımdır.” (Tekeli-İlkin, 1977). Ormanlarla ilgili ayrıntılı bilgilerin verildiği, değerlendirmelerin yapıldığı Rapor’un benimsenmemesi üzerine Bakanlar Kurulu, aynı yıl, bir de “İktisadi Program” hazırlamıştır. Programın “Orman” başlıklı V. Bölüm’ünde yer verilen 53-56. maddelerindeki öngörülerin bu bağlamda anımsanması yararlı olacaktır (Tekeli-İlkin, 1977):

Madde 53: ...bugün ormanlarımızın zevale doğru gitmesi bizi yakın istikbalde tehdit eden ciddi bir tehlike haline gelmiştir. Bu tehlike iklimde ve ziraatte sür’atle fena tesiri gösterebilir, memleketin iskân kabiliyetini kökünden sarsabilir.

Madde 54: Ormanları zevale götüren ve devleti istifade edebileceği servetten, o da tahrip bedeli olarak onda birden aşağı bir faideye mahkum eden esas dert, orman işletmesinin iltizama verilmesidir.

Madde 55: Orman işletmesi, milli ve müşterek servete hususi mülahaza ve menfaat karıştırılmaması esasına, yani devlet işletmesine istinat edecektir. Ağacın tomruk halinde istifadeye arz olunması yalnız devlet eli ile olmak lâzımdır.

Madde 56: Devlet işletmesi, badema büyük, küçük müteşebbislere orman ihalesi usulünün ilgasını, vâsi ve ciddi muhafaza tedbirlerini, fenni işletme tesisatını talep etmektedir. Ormancılık kurun-u vusta usulünden (Ortaçağda kalma ormancılık anlayışından-YÇ) sür’atle çıkmak, kurtulmak lâzımdır.”

Değiş yerindeyse, Bernhard’ın yasa tasarılarıyla, onlarca konferans ve yazılarla, katır üzerinde binlerce kilometre orman yolculuklarıyla “göle çaldığı maya tutmuş”, ormanlarda devlet işletmeciliğine geçilmesinin nesnel koşulları oluşmaya başlamıştır. Ancak, yine de karşı koyanlar vardır. Ormancı teknokrat ve bürokratların son derece içtenlikli direnişleri ve bir o denli de “akılcı” açıklamaları, bu karşı çıkışların sonuç alabilmesini önlemiştir. Bu bağlamda Diker’in devlet orman işletmeciliğinin savunurken öne sürdükleri, özellikle öngörülen devletçiliğin niteliğini ve hedeflerini ortaya koyması yönünden son derece anlamlıdır. Dönemin Orman Genel Müdürü Mazhar Diker’e göre; “Orman konusu üzerindeki devletçilik “aşırı devletçilik”, yani kollektivizme varan bir devletçilik olmadığı gibi ‘ekonomik devletçilik’ de değildir. Bizim bu alandaki devletçiliğimiz, ulusal varlığımızın temel taşlarından birini oluşturan ormanlarımızı yok olmaktan kurtarmak, güçlerini yükseltmek ve yenileri-

ni yetiştirmek yoluyla ulusal varlık ve ulusal ekonomimizi desteklemek ilkesi üzerine kurulan ve bunları kendisine amaç edine bir devletçiliktir.” (Diker, 1947).

Bu tartışmalarda, Bernhard'ın en son çare olarak M. Kemal Atatürk'e yazdığı mektup, deyiş yerindeyse, “iş bitirmiştir”: 1924 Anayasasında devletçilik ilkesine yer verilmesine yönelik 3115 sayılı yasanın hemen ardından, 3116 sayılı *Orman Kanunu*, hem de devletçilik uygulamalarının görece olarak tavsadığı söylenebilecek bir dönemde çıkarılabilmektedir.

Günümüze değin sürdürülegelen devlet orman işletmeciliği düzeninin temel ilkelerini ortaya koyan 3116 sayılı Orman Kanunu, çeşitli yönlerden son derece köktenci ve yenilikçi; yaptırımlarıyla, günümüz koşullarında bile gerekleri yerine getirilmesi gereken bir düzenlemedir. Toplam 136 madde ve 8 geçici maddeden oluşan bu son derece kapsamlı *Yasayla*;

- kendi kendine yetişmiş ya da emekle yetiştirilmiş olup da herhangi bir orman ürünü veren ağaç ve ağaççıkların toplu durumlarının, yerleriyle birlikte “orman” sayan bir tanımın yapılması,
- devlet ormanlarının devletçe işletilmesi ve devlet işletmeciliğine on yılda geçilmesi,
- devlet işletmeciliğinin Tarım Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliği olan katma bütçeli Orman Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesi,
- devlet mülkiyetinde olmayan ormanlardan da devlet denetiminde yararlanılması,
- ekolojik yararlar gerektirdiğinde “orman” tanımına girmeyen yerlerin de kamulaştırılabilmesi,
- “devlet ormanı” sayılan yerlerdeki her türlü yapının ve tesisin kamulaştırılması, verilmiş hakların geçersizleştirilmesi,
- “devlet ormanı” sayılan arazilerde yerleşilmesinin, tarla açılmasının yasaklanması,
- Geçici birinci maddede sayılan devletten başkalarının mülkiyetindeki ormanların devletleştirilebilmesi,
- her yıl en az 2,5 milyon dönüm üzerinde çalışılarak ormanlarının sınırlarının belirlenmesine yönelik çalışmaların sonuçlandırılması hedefinin konulması,

- Orman Genel Müdürlüğü'ne ağaçlandırma yapmak, selleri ve erozyonu önlemek vb ekolojik görevlerin de verilmesi,
 - ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülere ayrıcalıklı kimi hakların sağlanması; ormanların ve bu halkın geleceği yönünde gerekli görüldüğünde başka yerlere taşınmasının olanaklı kılınması,
 - köy muhtarlıkları ve belediyelere kendi sınırları içinde elli dönüm orman yetiştirme yükümlülüğünün getirilmesi,
 - devlet ormanlarından her türlü parasız yararlanmanın yasaklanması,
 - ormanların orman amenajman (yönetim) planlarına göre işletilmesi
- zorunlu kılınmıştır.

Ek olarak, 1937 yılının sonunda yürürlüğe konulan *Orman İşletme Yönetmeliği*yle de yasanın kapsamına ve uygulamasına ayrıntılı açıklamalar getirilmiştir. Bu kapsamda, devlet orman işletmeciliğinin sınırları da daha somut biçimde çizilmiştir: Yönetmeliğin 2. maddesine göre; “Devlet orman işletmesi üretimini işlenmemiş ya da yarı işlenmiş olarak pazara çıkarır. Ancak, gereken durumlarda ya da Orman Genel Müdürlüğü tarafından gerek görüldüğünde fabrikalar kurularak her tür ve çapta kereste imal edebilir.” Görüldüğü gibi, devlet ormancılığı mülkiyetin yanı sıra ormanların korunması, iyileştirilmesi, sınırlarının genişletilmesi vb, deyiş yerindeyse, “götürüsü getirisinden fazla olan” etkinliklerle ve bir de zorunlu durumlar dışında hasat edilen orman ürünlerinin işlenmeden ya da en fazla yarı işlenmiş olarak pazarlanmasıyla sınırlandırılmıştır. Ancak, 3116 sayılı Yasanın 40. maddesinde; “Büyük miktarda ve mühim tesisatı icap ettirecek olan ormanlar İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmek şartıyla orman idaresi ile milli sermayeli Türk şirketleri veya milli bankalar tarafından müştereken işletilebilir” yaptırımına da yer verilmiştir. Böylece özel yerli ve yabancı sermayeli kapitalist orman işletebilmelerine, ancak ulusal kuruluşlarla ortaklık koşuluyla izin verilmiştir.

Yasanın yürürlüğe konulmasını izleyen yıllarda hızla devlet orman işletmeciliğinin kurumsal yapısı oluşturulmaya, bu kapsamda da ülkenin ormanca en varlıklı bölgelerinde devlet orman işletmelerinin açılmasına, bina ve yol yapımlarına başlanmış; yine 1937 yılında *Orman Koruma Teşkilatı Kanunu* çıkarılarak Tarım Bakanlığı'na bağlı “Orman Genel Komutanlığı” oluşturulmuştur.

Devlet ormancılığının son hamlesi yapıyor...

1930 ve 1940'lı yıllarda da ülkedeki ormanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir. Üstelik, 1940'lı yıllarda devletçilik uygulamalarının da hızı kesilmiş; 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, siyasal iktidardaki CHP'ye yönelik yoğun tepkilere yol açmış; Demokrat Parti'nin (DP) ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Tam da böylesi bir dönemde, 1945 yılında, 4785 sayılı yasa çıkarılarak, devlet ormancılığına geçişin son hamlesi de yapılmış, yasanın 1. maddesiyle devletten başkalarının mülkiyetindeki ormanların tümüne yakın bir kısmı devletleştirilmiştir: Maddeye göre; "...gerçek veya tüzel, özel kişilere, vakıflara ve köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişiliklerine ilişkin bütün ormanlar... bu kanun gereğince devletleştirilmiştir. Bu ormanlar hiçbir işlem ve bildirimle lüzum olmaksızın Devlete geçer." Bu, gerçekte, devletleştirilebilecek ormanların sayısı ve genişliği yönünden önemsenebilecek bir düzenleme değildir. Çünkü, yasanın, devletleştirilmeyecek ormanlara açıklık getiren 2. maddesiyle, uygulamanın kapsamı büyük ölçüde daraltılmıştır. Gerçekte, ülkedeki devletten başkalarının mülkiyetindeki ormanların 9,4 milyon hektar olduğu öne sürülen tüm orman varlığının orman varlığı içindeki payı, yalnızca % 3,4 dolayındadır (OGM, 1973) ve bunun da yaklaşık % 55'i özel kişi ve kuruluşların mülkiyetindedir. Ayrıca, 1961 yılı sonuna değin, tüm ülkede toplam 61 bin hektar genişliğinde 156 ormanın bedeli ödenerek devletleştirilebilmiş olması da (İstanbul, 1966) bu gerçeğin bir tanıtıdır.

Öte yandan, devlet orman işletmeciliğine geçilmesinin ve ormanların devletleştirilmesinin dolaylı etkileri de olmuştur. Özel büyük ölçekli kereste fabrikalarının birer birer kapanması ve kimlerinin de devlet tarafından satın alınması bu etkilerdendir. İÜ Orman Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Gülen'in de belirttiği gibi; "...3116 sayılı Orman Kanunu mukaveleli orman işletmeciliğine son verince özel kesime ilişkin büyük kapasiteli fabrikaların çoğu hammadde sağlayamamaktan giderek faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmış, bir kısmı da devlet tarafından satın alınmıştır." (Gülen, 1965). Öyle ki, OGM tarafından satın alınan fabrikalar, sonraki yıllarda, Orman Ürünleri Sanayi Genel Müdürlüğü (ORÜS) adıyla etkinlikte bulunan bir kamu iktisadi kuruluşunun da (KİT) ilk işletmeleri olmuştur. Ağaçlandırma çalışmalarının başlatılması, 1945 yılında çıkarılan 4767 sayılı yasayla ormanlardaki yabancı hayvanların avlanmasıyla ilgili yasaklamaların getirilmesi, ülkedeki ormansızlaşma sürecinin belirlenmesine yönelik araştırmaların yapılması da bu bağlamda değerlendirilebilecek gelişmelerdir.

Böylece devlet ormancılığı düzenine geçilmesinin son hamleleri de yapılmıştır, ancak, koşullar artık hem dünyada hem de Türkiye’de çok değişmiştir: Söz konusu gelişmeler, çeşitli toplumsal sınıf ve katmanların karşı koyuşlarına yol açmış; 1938 yılında çıkarılan 3444 sayılı yasayla, 3116 sayılı yasanın köylülerin bireysel orman ürünü gereksinmelerinin karşılanması ve geçimi için orman ürünü hasat edip satabilmesi ile ilgili kısıtlamaları azaltılmıştır. Öte yandan, hem sayısı hem de alan genişliği sınırlı devletleştirmelere karşın tepkiler sürmüş; orman sahipleri ve tüccarlar vb kesimlerin de yönlendirmesiyle 1945 ve 1946 yıllarında, bu örgütlenmenin yol açtığı yangınlarla 300 bin hektar orman yakılmıştır. Öyle ki, yalnızca bu iki yılda yakılan ormanlar, tüm 1937-1949 döneminde yakılan/yanan ormanların % 43’ünü oluşturmuştur.

Çok Partili Dönem: İktidar Yolu Ormanlardan Geçiyor

1940’lı yılların ikinci yarısında gündeme gelmeye başlayan “çok partili” ve ABD destekli ekonomik gelişme girişimleri, bilindiği gibi, 1950 ve sonrasında meyvelerini vermeye başlamıştır. Gerçekte, “meyvelerini verme”, bu bağlamda doğru bir deyim değil: Çünkü, 1950-1960 dönemi, meyve verme değil, benzetme yerindeyse, 1920-1945’te bin bir güçlkle oluşturulan alt yapının meyvelerinin hasat edilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Ne var ki, bu döngü dönemin sonunda bitmemiş, izleyen dönemlerde bir kez daha yaşanmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise, Türkiye’de “yeni bir dünya” kurulmaya çalışılmış; ormanların ve ormancılığın da bu “yeni dünya”nın gerekleri doğrultusunda dönüştürülmesine yönelik çabalara girilmiştir. Neler olmuş, neler yapılmış, yapılmaya çalışılmış? Bu sorunun yanıtı üç dönemde farklılaşmaktadır.

i) 1950-1960 Dönemi: Devlet Ormanlarının ve Ormancılığının Sırtından Popülizmin ve “Kes-sat”çılık Anlayışının Egemenliği

DP’nin iktidar yürüyüşü sırasında kullandığı söylemin öne çıkan vurguları arasında ormanlarda devletçilik düzeninin kurulması ve tüm ormanların devlet mülkiyetine geçirilmesi, en az Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu denli ağırlık kazanmış; yaygın bir yakınma konusu olmuştur*. Öyle ki, CHP bile, iktidarının son yılında devletleştirmeden ödün verme çabasına girmiştir. DP iktidara geldiğinde ise, dönüştürmeye çalıştığı alanlardan birisi de devlet orman işletmeciliği düzeni olmuştur.

* DP milletvekillerinden orman sahibi Şevket Mocan’ın OGM’de yapılan bir “İstişari Toplantı”da öne sürdüklerinin, günümüzde İsak Alaton’un öne sürdükleriyle benzerliği dikkat çekici düzeyde: “Ülkede ormanlarımızın % 2,5 oranında özel orman yoktur. Bu, ormancılığı ilerde olan Almanya’da % 65, Amerika’da % 85, Romanya’da % 60 değil midir? Bu tarihsel ayıbı kesinlikle gidereceğiz. ... Aksi halde, bu biçim devleti odun dükkanlarına çevirmekten ve onun tezgahtarlığını yapmaktan ileri götürmeyecektir” (Anonim, 1950).

1950'lilerin ilk yıllarında gündeme gelen girişim, devlet orman işletmeciliğinin, en hafif deyişle "esnekleştirilmesi", bu amaçla öncelikle de devletleştirilen ormanların sahiplerine geri verilmesi olmuştur. 4785 sayılı yasanın değiştirilmesi amacıyla hazırladığı yasa tasarısının gerekçesinde, siyasal iktidarın devlet orman işletmeciliğini yaklaşımı da açıklıkla ortaya konulmuştur: "*Eski orman yasasının (4785 sayılı yasa-YÇ) uygulanmasında yöresel özellikler gözlemlenmeden devlet orman işletmeciliğinin tüm yurda yayılmış olması ve özel girişimcilere yer verilmemesi, vatandaşı katlanamayacağı güçlüklerle karşı karşıya bırakmış ve bu nedenle yer yer haklı yakınmalara yol açmıştır. Hazırlanan tasarıda, ... kamu çıkarlarına zarar vermemek koşuluyla işletmeciliğe yer verilmiştir. Bunun dışında yurt ve kamu çıkarlarını korumak koşuluyla özel girişime iş görme olanağı sağlanmış olmaktadır.*" Kısa sayılabilecek bir sürede kotarılarak 1950 yılında çıkarılan 5658 ve 5653 sayılı yasalarla yürürlükteki hukuksal düzenlemelerin kimileri köktenci ve kapsamlı biçimde değiştirilmiş, kimilerine de yeni maddeler eklenmiştir: 5658 sayılı yasayla, 4785 sayılı yasayla devletleştirilen ormanların bir kısmının sahiplerine geri verilmesi sağlanmıştır. 5653 sayılı yasayla da 3116 sayılı yasanın "orman" tanımı değiştirilmiş, böylece "makilikler" kapsam dışında bırakılarak "devlet ormanı" sayılan alanlar 618 bin hektar daraltılmıştır. Öyle ki, bu gibi yerlerin belirlenmesine yönelik çalışmaların hızla yapılması için orman sınırlandırma çalışmaları, neredeyse durdurulmuştur. Ek olarak; sonraki yıllarda "köylü pazar satışı" olarak anılan bir uygulama başlatılarak orman işçiliği yapan köylülere ayrıcalıklı haklar sağlanmıştır; küçük zanaatkarların hammadde olarak kullanacakları orman ürünü gereksinimlerini karşılamaları kolaylaştırılmıştır.

Bu dönemde, bir yandan mülkiyet biçiminde yaratılan belirsizlikler ve ormancılığın yeniden "yapılandırılmasına" yönelik arayışlar, bir yandan da koruma çalışmalarının tavsatılması sonucu ormansızlaşma süreci hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda belirtilmesinde yarar var: Söz konusu arayışlar, ABD'deki ormanlık düzeni ve anlayışı esinlidir.** Saptamalara göre, bu dönemde ülkeye gelen 12 yabancı ormanlık "uzmanının" çoğunluğu ABD'lidir ve "uzmanlar" tarafından çeşitli raporlar hazırlanmıştır; ABD'li Export-Import Bankası'ndan ormanlık kredileri alınmıştır; sonraki yıllarda tümü de ormanlık örgütünün üst düzey yöneticisi olan 123 ormancı teknokrat ve bü-

** 1959 yılında TBMM'yi açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar da bu gerçeği açıklıkla belirtmiştir: "...milletlerarası eksperlerce son kez yapılan bilimsel incelemeler, Türkiye'deki ormanları, orman yollarının yapımı ve taşıma araçlarının sağlanması durumunda, yalnız ülke gereksinimlerini karşılamakla kalmayacak, aynı zamanda yeni ve önemli dışsattım olanağı sağlayacak denli geniş olduğunu ortaya koymuştur." Bu türden yönlendirmeli açıklamalar, sonraki yıllarda, Dünya Bankası kredilerinin ormanlara da girmesi için uygun kültürel alt yapıyı oluşturmuştur.

rokrat, “bilgi ve görgüsünü” artırmaları için ABD’ye gönderilmiştir. Ancak, söz konusu arayışlar, ormanbilimcilerin, ormancı çalışanların ve meslek örgütlerinin tepkisine yol açmıştır. 1960’lı yılların sonu ile 1970’li yıllarda da gündeme gelen bu çatışmalı ortamda, taraflar arasında bir ölçüde de olsa uzlaşma sağlanmış ve onlarca kez değiştirilmesine karşın günümüze değin yürürlükte kalan 6831 sayılı *Orman Kanunu*, 1956 yılında çıkarılmıştır. Böylece, Türkiye ormancılığında “yeni” sayılabilecek bir dönem açılmıştır. Bu yasayla, sözgelimi;

- aynı maddede bir yandan 3116 sayılı yasada 5653 sayılı yasayla yapılan değişiklikteki “orman” tanımının bir yandan da “orman” sayılmayacak yerlerin kapsamının genişletilmesi ve gerektiğinde orman sayılan ve sayılmayan yerlerin kamulaştırılabilmesi;
- mülkiyet biçimi yönünden “devlet”, “tüzel kişiliği olan kamu” ve “özel” ormanlar olarak üç kümede toplanan ormanların “koruma ormanları”, “milli parklar” ve “istihsal” ormanları biçiminde işlevsel olarak da sınıflandırılması;
- sınırlayıcı kimi koşullar da getirilmekle birlikte Tarım Bakanlığı tarafından uygun görülecek yerlerin ormancılık düzeni dışına çıkarılabilmesi;
- “devlet ormanı” sayılan yerlerin ve ormanların içindeki ve bitişiğindeki yaylak, kışlak, sulak, başkalarının mülkiyetindeki ormanların sınırlarının oluşturulacak “orman tahdit komisyonları” tarafından belirlenmesi;
- ormanların içinde ve bitişiğinde yapılabilecek tesislere ilişkin kuralların getirilmesi;
- orman ürünleri hasadının hazırlanacak orman amenajman (yönetim) planlarına dayandırılarak yapılabilmesi;
- “Orman Köylülerinin Kalkındırılması” başlığı açılarak ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerden buldukları yerlerde i) kalkındırılacak olanlarına kredi verilmesi, ii) kalkındırılmayacak olanların da gerektiğinde başka yerlere taşınabilmesi;
- devletten başkasının mülkiyetindeki ormanlardan yararlanmanın düzenlenmesi;
- “vahidi fiyat” düzeniyle orman işçiliği yapacak köylülere sağlanan ayrıcalıklı hakların kapsamının genişletilmesi ve orman köylüsü sayılanların bireysel ve ortak orman ürünü gereksinmesinin bedelsiz ve/veya düşük bedellerle karşılanması;

- yerleşmelerin çeşitli olumsuzluklardan korunması amacıyla belirli özelliklere sahip ormanların “muhafaza ormanı”; ayırt edici özelliklere sahip ormanların “milli park” olarak ayrılması;
- her yıl en az 5 bin hektarda ağaçlandırma yapılması, ağaçlandırma yapacak kişi ve kuruluşların desteklenmesi;
- orman yangınlarının söndürülmesine yönelik çalışmalara katılma yükümlüğünün getirilmesi, bu çalışmaların yürütülmesinde uyulacak kurallara açıklık getirilmesi;
- ormanlara zarar veren eylemlere verilecek cezaların belirlenmesi

ile ilgili kapsamlı yaptırımlara yer verilmiştir.

Kısaca değerlendirildiğinde, 6831 sayılı yasa, deyim yerindeyse “altı kaval, üstü şişhane” sayılabilecek içerikte bir düzenlemedir: Yasada, bir yandan, “devlet ormanı” sayılan yerlerin daraltılması, buna karşılık bir yandan da başta devlet mülkiyetindekiler olmak üzere ormanların korunması, genişletilmesi ve planlara dayanılarak ekonomik ve teknik gereklere uygun biçimde işletilmesi, bu çalışmalar yapılırken ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayanların da gözetilmesi, “milli park”, “muhafaza ormanı” gibi kavramları gündeme getirmesi gibi birbirleriyle kolaylıkla bağdaştırılabilmesi güç yaptırımlara yer verilmiştir. Kolaylıkla kestirilebileceği gibi; kararlı ve etkili yönetim düzeneklerini gerektiren, gerektiği gibi uygulandığında da çeşitli toplumsal sınıf ve katmanların tepkisine yol açabilecek bu yaptırımlar öngörüldüğü gibi yaşama geçirilememiş; olan, başta orman içinde ve bitişiğinde yaşayanlar olmak üzere halkla, yerel egemen sınıflarla karşı karşıya bırakılan ormancı çalışanlara olmuş; kimileri öldürülmüş, kimileri çok erken yaşlarda çeşitli meslek hastalıklarına uğramış, kimileri de, deyiş yerindeyse, sürüm sürüm süründürülmüştür. Ancak, ormanlar gerektiğince ne korunabilmiş ne de ekonomik ve teknik gereklere uygun olarak işletilmiş, olabildiğince çok ağaç kesip satmak, önde gelen “işletmecilik” ilkesi olmuştur.

ii) 1961-1965 Dönemi: Anayasa Destekli Kamusalçı Çabalar

27 Mayıs Hareketi ve yol açtığı gelişmeler çeşitli boyutlarıyla irdelenmiştir. Ancak, bu kapsamda gerektiğince hemen hemen hiç irdelenmeyen etkinlik alanlarından birisi de yine ormancılık olmuştur. Bu bir yana, “Peki, neler olmuştur?” sorusuna, bu bağlamda temel nitelikte üç yanıt verilebilir:

- 1) Anayasa hazırlık çalışmaları, örneği sonraki yıllarda hiç görülmeyecek biçimde katılımcı, “katılmalı” değil, gerçekten de işlevsel olarak katılımcı bir

düzenekle yürütülmüş; ormanlar ve ormancılıkla ilgili yaptırımlar da ormanbilimciler, ilgili demokratik kitle örgütleri, konu uzmanları, anayasa ve idare hukukçularının oluşturulduğu çalışma kurulları günlerce tartışılarak belirlenmiştir.

- 2) Anayasal bir düzenlemede ormanlar ve ormancılıkla ilgili yaptırımlar, dünyada belki başka ülkelerde görülemeyecek ayrıntıda düzenlenmiştir.
- 3) Anayasada, ormanlar ve ormancılıkla ilgili olarak Dünyada ancak 1990'lı yıllarda gündeme gelebilecek yaklaşımlara yer verilmiştir. 1961 Anayasasının 131. maddesinde sergilenen bu yaklaşımlar, üç başlık altında değerlendirilebilir:

a) Ormanların Korunması:

“Devlet ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.”

“Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyete ve eyleme müsaade edilemez.”

“Yanan ormanların yerinde yeni ormanlar yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.”

“Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasi propaganda yapılamaz.”

b) Devlet Mülkiyeti, Yönetimi ve İşletmeciliği:

“Devlet ormanları kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar zaman aşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz”.

c) Orman Köylüsünün Korunması:

“Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse başka yerlere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir.”

Öyle ki, Anayasanın “Toprak Mülkiyeti” başlıklı 37. maddesinde bile; “Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya öteki toprak varlıklarının azalması

sonucunu doğuramaz” yaptırımına da yer verilmiştir. Doğal olarak, 1960’lı yıllardaki ormanlık uygulamaları Anayasanın söz konusu yaptırımları doğrultusunda olmuştur: Sözelimi; Anayasanın, kalkınmanın planlara dayandırılması ilkesi gereği önce “Orman genel Müdürlüğü Beş Yıllık Planlama İlgili Ormanlık Komitesi Raporu”, sonra da “Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı” hazırlanmış (Çağlar, 1979). Ancak, egemen sınıfların bu yaklaşımlara tepkisi de gecikmemiştir.

“Halcalıkar civarında seyrek bir orman artığından kazanılan yemlik yaprağın götürülmesi,” 1937.

iii) 1965-1980 Dönemi: Yeniden popülist bir dönem ve ormanlardan yana övünç duyulabilecek direnişler

1963 yılında yeniden çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, başta, kendilerini “DP’nin devamı” olarak nitelendiren Süleyman Demirel önderliğindeki Adalet Partisi (AP) olmak üzere siyasal partiler bu düzenlemelere ve uygulamalara karşı çıkmaya başlamıştır: Sözelimi; 1963 Genel Seçimleri sonrasında 158 milletvekiliyle TBMM’ye giren AP, “Arazi Sınıflandırma ve Arazi Kullanma Kabiliyeti Haritaları Yapılıncaya Kadar Mevcut Orman İhtilaflarının Duracağına, Orman Tahdit Komisyonlarının Çalışmalarına ve Bünyesine Dair Kanun Teklifi”ni aynı yıl TBMM gündemine getirmiş, ancak, yasalaşmasını sağlayamamıştır. AP, bu doğrultudaki girişimlerini, 1965 yılındaki Genel Seçimlerden sonra iktidar olunca daha etkili biçimde sürdürebilmiştir. 1965 yılında, ormanlık kesiminin yoğun karşı çıkışlarına karşın 663 sayılı *Orman Kanunu’na Geçici Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun*’u gündeme getirmiş ve yürürlüğe konulmuştur. Bu yasayla, 6831 sayılı yasaya eklenen 6. Maddeye göre; “14.10.1961 tarihinden önce fiilen, ilmen ve tamamen orman olmaktan çıkmış; orman bütünlüğünü bozmayan ve bozmayacak olan iklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyeceği anlaşılan ve toprak sınıfı ve kullanma kabiliyeti bakımından daha verimli kültür arazisine kalbi uygun bulunan yerlerle (orman içi mera, yaylak ve çayır haric) şehir, kasaba ve köy iskan topluluğu içinde kalan yerler (dağınık evler ve her çeşit yapı ve tesisler haric olmak üze-

re)... orman rejimi dışına..." çıkarılabilecektir. Ne var ki, bu yasa, Anayasanın 37 ve 131. maddelerine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 1967 yılında ise, bu kez "6831 Sayılı Orman Kanununun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı"nı TBMM gündemine getirmiştir. Ne var ki, bu girişim de Erzurum Atatürk Üniversitesi ve İÜ Orman Fakültesi ile ormancı çalışanlar ve meslek örgütlerinin yoğun tepkisiyle karşılaşmış ve kotarılamamıştır.

1970'li yıllara bu girişimlerin oluşturduğu bir iklimle girilmiştir. Ancak, AP, söz konusu girişimlerinde artık yalnız bırakılmamıştır. Öyle ki, 1970 yılında, TBMM'de grupları bulunan AP, CHP ve Güven Partisi, bu doğrultuda, tarihte başkaca hemen hemen hiçbir alanda görülmedik biçim ve düzeyde işbirliği yapmıştır. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in 1970'li yıllarda her fırsatta dile getirdiği "orman köylüsünü koruma" gerekçesine dayandırılan ve orman suçlarına af çıkarma olanağını yeniden getiren bu değişiklik, temelde, iki başlık altında değerlendirilebilir:

a) "Orman Köylüsü" Sayılanlar ile Devletin İşbirliği:

"...ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ... kanunla düzenlenir." Bu düzenlemeyle, "orman köylüsü" sayılanlara, devletin ormanların korunmasına ve işletilmesine katılabilmesi olanağı sağlanmıştır.

b) "Orman" Sayılan Alanların Başka Amaçlarla Kullanılmasının Özendirilmesi:

"Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz."

"Orman" sayılan alanların on yıllık bir süre içinde 120 bin hektar daraltılmasına yol açan bu düzenlemeyle, AKP'nin 2003 yılında gündeme getirdiği, şimdilerde yenilemeye çalıştığı Anayasada da kapsamını genişleterek yer vermek istediği "orman niteliği kaybetme" yaklaşımının temelleri atılmıştır. Bu yaklaşımın yaşama geçirilmesi ise 1973 yılında çıkarılan ve 6831 sayılı yasanın ormancılık çalışmalarının kamu yararı gözetilerek yürütülmesine daya-

nak olan 10 maddesini değiştiren, bir de yeni geçici madde getiren 1744 sayılı yasayla sağlanmıştır.

“Devlet ormanı” sayılan alanların daraltılmasına, “orman köylüsü” sayılanların ayrıcalıklı haklarına yeni boyutlar kazandıran hukuksal değişiklikler dönem boyunca sürdürülmüştür. Ancak, dönem boyunca öne çıkan gelişmeler yalnızca hukuksal düzenlemelerle sınırlı olmamıştır. Bu dönemde, sözgelimi;

- ormancılık bakanlık düzeyinde örgütlenmeye geçmiş, 1969 yılında kurulan Orman Bakanlığı yapısında, Orman-Köy İlişkileri (ORKÖY), Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü (AGM), Milli Parklar (MPGM) ve Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS) genel müdürlüklerine yer verilmiştir;
- hasat edilecek orman ürünleri niceliğinin artırılmasına yönelik “toplu üretim”, “hızlı gelişen yabancı tür orman ağaçlarıyla ağaçlandırma” ve orman ürünü dışsattımının artırılması yaklaşımları gündeme gelmiştir;
- bir yandan ağaçlandırma bir yandan milli parkçılık ve bir yandan “orman köylüsü” sayılanların kalkındırılmasına yönelik çalışmalara yeni boyutlar kazandırılmıştır (özel bir fon oluşturulmuş, ilçe düzeyinde kalkınma planları hazırlanarak projeli çalışmalara ağırlık verilmiş, kooperatifçilik hareketleri desteklenmiş ve çeşitli projeler yürütülmüştür);
- yabancı uzmanların yönlendirmesiyle Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler kaynaklı büyük ormancılık projeleri yaygınlaştırılmıştır;
- her türlü ormancılık çalışmasının planlanması ve yürütülmesinde, daha çok da devlet ormancılığı olanaklarının partisel kazanımların ençoklanmasına yönelik kaygılar ağırlık kazanmış; özellikle AP, MHP, MSP gibi partilerin oluşturduğu “Milliyetçi Cephe” iktidarları döneminde yandaş olmayan ormancı çalışanlar üzerinde görülmedik baskılar yapılabilmektedir.

Görüldüğü gibi, 1965-1980, Türkiye’de ormancılığın ekolojik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlara sahip bir etkinlik alanı olduğu gerçeğinin kavrandığı bir dönem olmuştur. Ne var ki, sağ siyasal iktidarların bu gerçekliği görece olarak daha iyi kavradığı, dolayısıyla da, 1970’li yılların ikinci yarısındaki kısa süreli CHP iktidarı döneminde “orman köylüsü” sayılanlara yönelik kimi girişimler bir yana bırakıldığında, sağ siyasal iktidarların devlet orman işletmeciliği düzeninin olanaklarını kendileri açısından daha iyi değerlendirebildiği tezi öne sürülebilir.

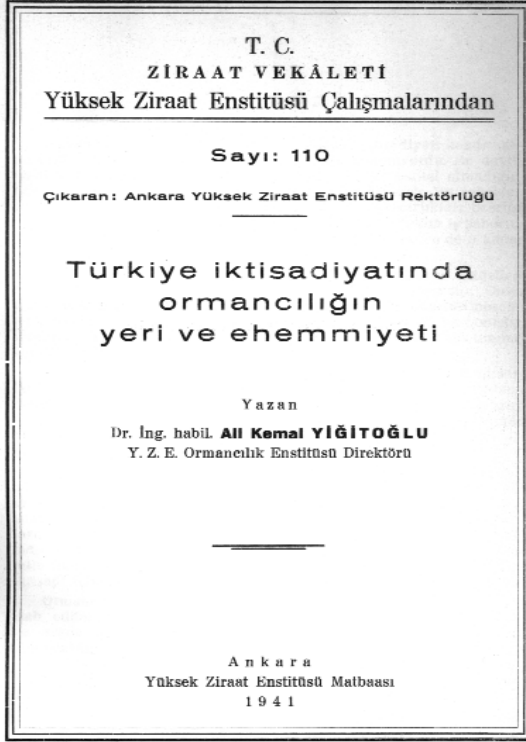
iv) 1980 Sonrası Dönem: “Yeni” liberalizme tam teslimiyet

1980 ve sonrasında dünyada ve ülkede yaşanan ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal değişme ve gelişmeler, birbirleriyle ne denli koşutluk içinde olmuşsa, ülke genelindeki değişme ve gelişmeler ile ormancılık alanındaki değişme ve gelişmeler de koşutluk içinde olmuştur. Üstelik, ormancılık alanındaki söz konusu değişiklik ve dönüşümler, 1982 Anayasasındaki yaptırımlara karşın gerçekleştirilmiştir. Çünkü, 1982 Anayasasının 169 ve 170. maddelerinde yer verilen ormanlar, ormancılık ve orman köylüsü ile ilgili yaptırımlar, 1970 yılında değiştirilen 1961 Anayasasındaki yaptırımlardan çok da farklı değildir. Öte yandan, ormancılık alanındaki değişme ve gelişmelerin kimi ayırt edici özellikleri de bulunmaktadır. Sözgelimi; uluslararası kuruluşlar ile ülkedeki sermaye sınıf ve katmanlarının ormancılık kesimindeki düzenlemeler için somut, yaygın ve ısrarlı istekleri olmamış; bu süreci yönetenlerin orman işletmeciliğinde etkenlik ve verimlilik düzeylerinin yükseltilmesi vb hedefleri de olmamıştır. Öne sürülen gerekçeler ise

- orman mühendislerine yeni iş olanaklarının açılması;
- ağaçlandırma çalışmalarının artırılması ve özellikle de orman yönetim planları hazırlama ve orman kadastro gibi çalışmaların hızlandırılması;
- özel orman sahipliğinin ve işletmeciliğinin yaygınlaştırılması;
- yatırımcı (ağaçlandırmacı, orman ürünü hasatçısı, toprak koruma ve erozyon önlemeci, planlamacı, araştırmacı, alt yapı yapıcısı vb) özel ormancılık kuruluşlarının geliştirilmesi;
- “verimsiz” sayılan orman arazilerinin ekonomik getirisinin artırılması;
- “orman” sayılan arazilerden ormancılık dışı amaçlarla da yararlanılması;
- “orman köylülerinin” ormanlara ve devlet orman işletmeciliğine yönelik hasmane tutumlarının önlenmesi

vb birbirleriyle kolaylıkla ilişkilendirilemeyecek doğrultularda olmuştur (Çağlar, 1988; OMO, 1989 ile OMO-TOD, 1994).

Kısacası; ormancılık alanındaki değişme ve gelişmeler; i) 1980’li yıllarda Türkiye’de de gerçekleştirilen ideolojik dönüşümün ormancılık kesimine de yansımalarının bir sonucu olarak ve ii) tümüyle bu dönüşüm doğrultusunda kullanılan ormancı teknokrat ve bürokratlarının son derece sistemsiz, ilkesiz ve rastgele çabalarıyla gündeme getirilmiş ve kotarılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan, toplumun özellikle ormanlık dışı kesimleri, “devlet orman işletmeciliğini” dönüştürme amaçlı yaklaşımların ve bu doğrultuda gerçekleştirilebilen düzenlemelerin çoğunlukla ayırında olamamıştır. Ormanlık kesiminde bu sürecin ayırında ve yol açabileceği gelişmelerin bilincinde olabilen kesimler, sözgelimi meslek odası, derneği, orman fakülteleri ve ormancı çalışanlar ise söz konusu düzenlemelerin, engellenmesi bir yana, ilgili/duyarlı kamuoyunun tartışma gündemine getirilebilmesini bile sağlayamamıştır. Öyle ki, süreç içinde bu kesimde de söz konusu düzenlemeleri kısmen ya da tümüyle onaylayanlar, dahası, bu düzenle-

melere herhangi bir biçimde destek olanlar ve sağladığı olanaklardan pay alma çabasına girenler ile söz konusu düzenlemeler karşısında edilgen bir durum kalkanlar da giderek artmıştır. Sonuç olarak; “devlet orman işletmeciliği düzenini dönüştürme girişimleri” de öteki kesimlerden görece olarak daha kolay gerçekleştirilebilmiştir. Bu dönüşümlerin başlıcaları üç kümede örneklenebilir:

a) Özelleştirmeler:

Bu doğrultudaki uygulamalar, her biri farklılaşan işlemlerle; i) “devlet ormanı” sayılan alanların, ii) “devlet ormanı” sayılan alanlardan yararlanma olanaklarının, iii) ormanlık çalışmaları ve hizmetlerinin özelleştirilmesi ve iv) OGM’nin mülkiyetindeki tesislerin, yapıların satılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece, her bileşeniyle kamusal olan devlet ormanlık düzeni, ülkedeki sermaye birikim süreçlerine desteği giderek artan ve çeşitlenen bir etkinlik alanına dönüştürülmüştür.

b) Kurumsal Düzenlemeler:

Orman Bakanlığı kaldırılarak Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuş, ağaçlandırma ve erozyon önleme, milli parklar, orman-köy ilişkileri merkezde yine

genel müdürlük düzeyinde örgütlenmiş olmakla birlikte taşrada il çevre orman müdürlüklerine bağlı birimlere dönüştürülerek büyük ölçüde işlevsizleştirilmiş; ORÜS ise önce anonim şirkete dönüştürülmüş, sonra da bağlı işletme ve tesisleri satılmıştır.

c) Dış Yönlendirmeler:

AB, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi oluşumların proje destekli yönlendirmeleri giderek artmış; böylece ormancılığın yer/yöre, etkinlik alanları, teknik, hedef kitle öncelikleri değişmiş; daha doğru bir söyleyişle, öncelikleri, rastlantısal olarak değişir olmuş; “olumlu” sayılabilecek yönetsel ve teknik gelenekler giderek belirleyiciliklerini yitirmiş; “doğa” korumacılık popülizmi, bu bağlamda da “sürdürülebilirlik” söylemi yaygınlaşmıştır ve egemenleşmiştir.

d) Mesleksel Duyarlılık ve Birliktelik:

Kamu yönetiminde, özellikle de kamu çalışanları arasında gözlemlenen genel tutumsal olumsuzluklar, doğal olarak, ormancılık alanına da yansımış; ormancı çalışanların önceki dönemlerde eylemli olarak sergileyebildikleri mesleksel duyarlılık, birliktelik ve dayanışma giderek yitirilmiş; dolayısıyla, ormancılık kesimindeki demokratik kitle örgütlerinden TMMOB Orman Mühendisleri Odası hükümet yandaşlığını yeğlemiş, 1924 tarihli Türkiye Ormancılar Derneği, kamuoyuna karşı sergiledikleri tutumunun tam karşısı tutum ve davranışlara kolaylıkla girmiş; ormancı kamu çalışanlarının ilk sendikal örgütü olan TARIM-ORKAM-SEN, üye varlığını hızla yitirerek yetkisizleşmiş, hükümet yandaşı sendikalar güçlenmiştir. Ek olarak; sayıları dokuza çıkmış olmasına karşın orman fakültelerinin ormancılık alanındaki değişme ve gelişmelerle ilgilenme düzeyi düşmüş, karar süreçleri üzerinde herhangi bir belirleyicilikleri de kalmamıştır.

Tüm bu değişme ve gelişmelerin tam da dünyada orman ekosistemlerinin gördükleri ekolojik işlevlerin daha iyi kavrandığı, bu nedenle de kamusal mülkiyet biçimlerinin yaygınlaştırıldığı ve kamusal denetimin artırıldığı, bu doğrultuda çok sayıda ülkelerarası ve ülkesel düzeneğin geliştirilip işletildiği bir dönemde gerçekleştirilmiş olması, gerçekten de, çeşitli yönleriyle irdelenmesi gereken bir durumdur.

Sonuç

Görüldüğü gibi, Türkiye’de ormancılık çok boyutlu bir etkinlik alanıdır. Üstelik, bu boyutların her birinde ayrıca ele alınmayı gerektirebilecek denli önem taşıyan ve özgünlükleri bulunan ekonomik, toplumsal, kültürel ve siya-

sal değişme ve gelişme yaşanmıştır. Öyle ki, bu değişme ve gelişmeler ile ülke genelindeki değişme ve gelişmeler arasında etkileşimli bir ilişki bulunmaktadır. Böyle iken, ormanlık tarihi, zaten çok az sayıda, ancak giderek sayıları daha da azalan “meraklı” ormancı teknokrat dışında hemen hemen hiç irdelenmemiştir. Bu, tarih araştırmaları alanında yaşamsal önemde bir eksiklik-tir. Orman fakültelerinin izlencelerinde ormanlık tarihi derslerine yer verilmediği, ormanlık politikası derslerinde de çoğunlukla hukuksal ve yönetsel düzenlemelerdeki değişmelerin sergilenmesiyle yetinildiği, ormanlık araştırma kuruluşlarının yanı sıra üniversitelerin öteki ilgili fakültelerinde ve/veya bölümlerinde ormanlık tarihi konularının hiç işlenmediği göz önünde bulundurulduğunda bu eksikliğin boyutları daha kolay kavranabilecektir. Açık ki, bu eksikliğin giderilmesi, en azından Türkiye tarihinin daha doğru kavranabilmesine önemli katkılar sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- ANONİM (1950); *Ormanlık İstişari Toplantısı*, Orman ve Av, Ağustos, Türkiye Ormanlıklar Cemiyeti Yayını, Ankara.
- BRICOGNE, A. (1940); *Türkiye’de Ormanlık Heyetleri*, çev. Fahri BÜK, TC Ziraat Vekaleti Orman Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- ÇAĞLAR, Yücel (1979); *Türkiye’de Ormanlık Politikası (Dün)*, kendi yayını, Ankara.
- ÇAĞLAR, Yücel (1988), *Türkiye’de Devlet Orman İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Çevre ve Ormanlık Dergisi Yayınları, No 6, Ankara.
- DİKER, Mazhar (1947); *Türkiye’de Ormanlık: Dün-Bugün-Yarın*, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- GÜLEN, İlhan (1965); *Türkiye’de Kereste Endüstrisi ve Rasyonalizasyon*, Orman Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- İSTANBULLU, Turan (1966); “Türkiye’de Devletten Başkasına Ait Ormanların İdare ve İşletmesi Üzerine Araştırmalar”, *İ. Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, seri A, Cilt XXVI, Sayı 1, İstanbul.
- KUTLUK, Halil (1948); *Türkiye Ormanlığı ile İlgili Tarihi Vesikalar, 893-1339 (1478-1923)*, Cilt 1, Orman Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- KUTLUK, Halil (1967); *Türkiye Ormanlığı ile İlgili Tarihi Vesikalar, (1767-1925)*, Cilt 2, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- KUTLUK, Halil-YUND, Kerim (1949); *Hoca Ali Rıza, Orman Umum Müdürlerinden, Hayatı ve Eserleri*, Akın Basımevi, Ankara.
- OGM (1962); *Ormanlık İstatistik Albümü, 1938-1949*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.

- OGM (1973); *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- OMO (1989), *Ormancılıkta Özel Sektör Açık Oturumu Konuşma Metinleri*, TMMOB Orman Mühendisleri Odası Yayını, No 16, Ankara.
- OMO-TOD (1994), *Ormancılığımızda Özelleştirme, 5 Ocak 1994*, TMMOB Orman Mühendisleri Odası ve Türkiye Ormanlılar Derneği Yayını, Ankara.
- ÖKÇÜN, Gündüz (1971); *Türkiye İktisat Kongresi (1923-İzmir), Haberler-Belgeler-Yorumlar, İkinci Basım*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- PARVUS (Efendi) (1977); *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Çeviren Muammer Sencer), May Yayınevi, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim (1977); *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, 2, ODTÜ Yayını, Ankara.
- TOYGAR, Süreyya (1964); *Eski ve Yeni Hükümlere Orman Anlamı ve Ormanların Mülkiyet Bakımından Bölünüşü*, Orman Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- TUNÇSİPER, M. Nedim (1964); *Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku ve Medeni Hukuk Muvacehesinde Orman Mevzuatımız ile İlgili Araştırmalar*, Orman Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- YERASİMOS, Stefanos (1975); *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye: Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşına, Cilt 2*, çev. Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- YİĞİTOĞLU, Ali kemal (1936); *Türkiye'de Ormancılığın Temelleri, Şartları ve Kuruluşu*, TC Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından, Sayı 8, Ankara.

Özet: Türkiye'de ormanların durumu ve ormanlık tarihi üzerinde yeterince durulmamış bir konudur. Tarım ekonomisinin önemli bir ayağını oluşturmasına rağmen, orman köylüsünün durumu da ormanların korunması ve onlardan yararlanma kurallarını içeren düzenlemelerin edilgen bir parçası olarak görülmüştür. Bu çalışmada Osmanlı'dan bugüne Türkiye'de ormanların korunması ve geliştirilmesiyle ilgili olarak yapılan düzenlemelerle, bu alanın devlet ve özel işletmecilik arasında kapitalist ekonomiye açılmasının önemli safhaları değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Türkiye, ormanlık, Orman Kanunu, orman köylüsü, özelleştirme.

Abstract: Forrests and the forestry in Turkey is a subject which has not attracted enough attention. Although it constitutes an important part of the agricultural economy, the position of the forrest peasants has also been approached as a passive component of the legal arrangements which aimed to protect and make use of the forrests. The article evaluates the stages of such arrangements initiated primarily by the state who owns almost all forrests in Turkey within the framework of the opening up of the forrests to capitalist economy.

Key words: Turkey, forestry, Forrest Law, forrest peasant, privatization.